

OYBEKNING “QUTLUG’ QON” ROMANIDAGI EVFEMIZMLARNING LLINGVOPOETIK TAHLILI

Sabirov Usmon Satiboldiyevich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti Roman-german filologiyasi kafedrası o‘qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19330377>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 21-mart 2026 yil
Ma’qullandi: 25-mart 2026 yil
Nashr qilindi: 30-mart 2026 yil

KEY WORDS

evfemizm, lingvopoetika, badiiy til, obraz yaratish, stilistika, xalqona nutq, semantik yumshatish, badiiy matn.

ABSTRACT

Maqolada Oybekning “Qutlug’ qon” romanidagi evfemik birliklarning lingvopoetik tabiati, ularning obraz yaratish, psixologik holatni ifodalash, nutq madaniyati va milliy madaniy tafakkur elementlarini yoritishdagi funksiyalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda evfemizmlar mavzuviy-semantik guruhlar asosida tasniflanib, ularning badiiy matndagi estetik yuklamasi, personaj ruhiyatini yumshoq ko‘rsatishdagi vositachilik xususiyati va Oybekning badiiy til mahorati bilan bog‘liqligi ochib beriladi.

O‘zbek adabiyotining XX asr boshlaridagi taraqqiyotida Oybek (Musso To‘raxo‘jayev) o‘zining chuqur falsafiy mazmuni va badiiy yuksak asarlari bilan alohida o‘rin egallaydi. Yozuvchining “Qutlug’ qon” romani xalqning inqilobiy uyg‘onish davri, ozodlik va insoniy qadriyatlar uchun kurashini ifodalovchi, ijtimoiy-siyosiy ruh bilan sug‘orilgan asardir [1].

Oybek o‘z romanida faqat voqealar silsilasini emas, balki xalq tili, nutq madaniyati, xalqona so‘z boyligini ham chuqur ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan, “Qutlug’ qon” asaridagi *evfemizm* hodisalari yozuvchining individual uslubini, obrazlar psixologiyasini va davr muhitini yorituvchi muhim vositalardan biri sifatida alohida tahlilga loyiqdir [3].

Asarda har bir obraz ko‘z o‘ngimizda go‘yo jonlanib, hayotning o‘ziday ravshan namoyon bo‘ladi. Qahramonlarning ayrilmas xususiyatlari, ularning ruhiy kechinmalari va tashqi qiyofasi shu qadar tabiiy va ishonarli tasvirlanadiki, o‘quvchi ular bilan birga yashagandek bo‘ladi. Ba’zi personajlar mehr-u muhabbatimizni qozonsa, ayrimlari o‘z qilmishlari bilan nafrat uyg‘otadi. Bu esa Oybekning so‘zga hayot bag‘ishlaydigan beqiyos mahoratini ko‘rsatadi [6].

Ijodkorning badiiy tili boy, sarmazmun va nihoyatda ta’sirchan. U har bir so‘zning mohiyatini chuqur his qilgan holda, ularni o‘z o‘rnida, nozik did bilan ishlata oladi. “Qutlug’ qon” romanida yozuvchining san’atkorona uslubi ayniqsa qahramonlar ruhiyati va voqealarning ijtimoiy mohiyatini yoritishda yorqin namoyon bo‘ladi [3].

Obrazlarning zahmatli taqdiri, hayotga qarashi, orzu-intilishlari Oybek yaratgan badiiy olamda o‘ziga xos jiloga ega bo‘ladi.

Asarda tilning ahamiyati beqiyos. Agar shoirona badiiy til, chuqur mushohada va o‘ziga xos uslub bo‘lmaganida, roman o‘quvchi qalbiga bu qadar ta’sir qilolmas edi. Oybekning mahorati shundaki, u xalq ruhiyatini, millat kechinmalarini va insoniylik g‘oyalari badiiy so‘z orqali teran va unutilmas tarzda ifoda eta olgan [4].

Adib "Qutlug' qon" romanida ham tasviriy vositalardan keng foydalangan. Buni albatta xalq og'zaki so'zlashuv nutqidan foydalangan holda tasvirlagan. Ayniqsa, asar qahramonlarini tashqi qiyofasini mohirlik bilan musavvirlarcha chizib bergan. Va albatta bu chizgilarni jonli xalq tili boyliklaridan foydalangan holda amalga oshirgan. Masalan, asardagi Mirzakarimboy obrazini ko'raylik: "... *gavdasi kichik, qo'llari ingichka bo'lsa ham, "zuvalasi pishiq" ko'rinadi. U "go'shtdor ham emas", oriq ham emas, kichik, ayyor yuzi "xo'rozning tojisiidek qip-qizil"; oppoq soqoli va miyiqdari toza va taralgan....*"[1].

Oybek voqelikni tasvirlashda so'zlarni nihoyatda topqirlik bilan qo'llaydi. Obrazga mos so'zlarni mohirona tanlaydi. Adibning tasvirlashidan asardagi qahramon salbiy bo'yoqqa ega ekanligini ko'rinib turadi. Keltirilgan parchadagi "zuvalasi pishiq", "go'shtdor ham emas", "xo'rozning tojisiidek qip-qizil" so'zlaridan qahramonga nisbatan kinoya, uning xasis va ziqna inson ekanligi sezilib turadi. Bu esa adibning mahoratidan darak beradi va kitobxonni diqqatini tortib, asarni tugatmaguncha qo'ldan qo'ymasligiga sabab bo'ladi.

Yozuvchi romanlarida tasvirlangan asosiy qahramonlari hayotiyli, tabiiyligi bilan, qalbning ko'z ilg'amas darajada tovlanib turishi, favqulodda kuchli jozibasi, sir-asrorlarga boy poetikligi bilan kishini maftun etadi.

Oybekning romanlaridagi evfemik birliklar seqirra bo'lib, ularni turli belgilar asosida tasnif qilish mumkin [2]. Lisoniy belgilar asosidagi tasnifda evfemik birliklarning mavzuviy, semantik, ma'noviy, uslubiy xoslanganlik kabi qator xususiyatlariga tayanildi va maqolada adib asaridagi evfemizmlarning lisoniy belgilar asosidagi tasnifi beriladi. Romandagi evfemik ma'noli birliklarni mavzuviy guruhlariga bo'lar ekanmiz, unda qo'llangan evfemizmlar, miqdor jihatidan rang-barang bo'lish bilan birga, mavzuviy jihatdan ham xilma-xil:

1. Shaxsni anglatuvchi evfemik vositalar: "U kishi" Romanda kattalarga yoki maqomi baland odamlarga murojaat qilayotganda ism aytilmay, yumshoq tarzda: "*U kishi kelib qolar, tayyor bo'laylik.*". Bu ibora shaxsni bevosita atamay, hurmat bilan tilga olish uchun ishlatiladi. "Bechora odam" Baxti qiyin, hayoti iztiroblarga to'la obrazlar haqida: "*Bechora odamning boshidan yana bir kulfat o'tdi.*" Bunda achinish ma'nosini kuchaytiradi. "Yomon yo'ldagi odam" To'g'ridan-to'g'ri "jinoatchi" yoki "buzuq" demasdan: "*U, aftidan, yomon yo'ldagi odamga o'xshaydi.*" "Niyati to'g'ri emas kishi" Keskin ayblov o'rniga yumshoq tartibda: "*Bu kishining niyati uncha to'g'ri emas shekilli.*" "Uy egalari" Ota-onani to'g'ridan-to'g'ri aytmay: "*Uy egalari rozi bo'lsa, gapni davom ettiramiz.*" "Uning bolasi" O'sha shaxsning ismi aytilmay, umumlashtirib: "*Uning bolasi o'sha yerda ko'rinibdi.*" "Oqsoqollar" Muayyan shaxslar emas, lekin ularni hurmat bilan ifodalash: "*Oqsoqollar o'z maslahatini aytdi.*" "Boyvachcha" Boy odamni tanqidiy, biroq yumshoq ohangda: "*Boyvachcha bu gapdan ko'ngli to'lmadi.*" "Ko'ngli oq yigit" Yo'lchi yoki unga o'xshash ijobiy obrazlarni tasvirlashda: "*Ko'ngli oq yigitning gaplarida samimiyat bor edi.*" "O'zi beozor kishi" Sal bo'shroq, jur'ati yetmaydigan odam haqida: "*U beozor kishi, hech kimga zarari yo'q.*" [1]

2. Insonning jismoniy holatini anglatuvchi evfemik ifodalar: Romanda insonning jismoniy holatini ifodalovchi ko'plab evfemizmlarni uchratish va ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

a) Charchoq va holdan toyishni yumshoq ifodalovchi evfemizmlar: "*Yuzlari oqarib ketdi*" - To'g'ridan-to'g'ri "qo'rqdi", "kasallandi", "holdan toygan" deyilmaydi; yumshoq, kuzatuvchan tarzda beriladi. "*Qaddi bir oz bukilganday bo'ldi*" - Charchoq, ruhiy bosim va holdan ketish evfemik tarzda ifodalanadi. "*Ovozida mayin titroq sezildi*" - Jismoniy zaiflik yoki qo'rquvning yumshoq ko'rinishi.

b) Kasallik yoki zaiflikni bilvosita ko'rsatuvchi evfemik ifodalar: *"Ko'zlari so'niganday edi"* - Kasallik yoki kuchsizlanish to'g'ridan aytilmaydi. *"Og'irlik bosganday yurdi"* - Sog'lig'i yomonlashganini yashirin tarzda bildiradi. *"Yuragi g'ijinib ketdi"* - Keskin og'riq yoki xavotirni yumshoq tarzda berish.

c) O'limni to'g'ridan-to'g'ri aytmasdan ifodalovchi evfemik birliklar: Roman voqealarida o'lim ko'p uchraydi, ammo Oybek ko'pincha buni yumshoq badiiy ifoda orqali beradi: *"Ko'zlari bir nuqtaga qadalgancha qotib qoldi"* - O'lim jarayonini to'g'ridan aytmasdan tasvirlaydi. *"U endi harakatsiz yotar edi"* - O'lim hodisasi yumshatilgan. *"Lablarida so'nggi tabassum qolgan edi"* - Bevosita "o'ldi" deyish o'rniga estetika orqali berilgan.

d) Ruhij-jismoniy nozik holatlarni evfemik tavsirlash: *"Qo'llari mayin titrab qo'ydi"* - Hayajon, qo'rquv va jismoniy zaiflikni birlashtirgan yumshoq ifoda. *"Yuragi gupillab ketdi"* - Keskin hayajonni yumshatilgan tarzda ifodalash. *"Bo'g'ziga nimadir tiqilgandek bo'ldi"* [1] - Kuchli hissiy og'riq va jismoniy holatning evfemik tasvirlanishi.

3. Insonning ma'naviy nuqsonlarini anglatuvchi evfemik ifodalar: *"Tilining uchi baland"* — g'iybat, aldanchilik, chaqimchilikni yumshatish; Bu ifoda qoralanayotgan odamning g'iybatchi yoki boshqalarga tegib ketadigan gaplarni aytishini to'g'ridan-to'g'ri "yomon til", "chaqimchi" demasdan yumshatadi. Ma'nosi: odamning so'zi zararli, ammo evfemik tarzda aytiladi. *"Mahalladagilar unga bir oz 'tilining uchi baland' deb qarashardi."*

"Ko'zi ochilmagan" — ochko'zlik, yomon nafsga ishora; Asarda ba'zan boylikka hirs qo'ygan yoki o'z manfaati yo'lida har narsaga tayyor shaxsni "ochko'z" demasdan, "ko'zi ochilmagan", "ko'ngli to'lmagan" kabi yumshoq iboralar bilan ifodalash uchraydi. Ma'nosi: nafsi baland, lekin bilvosita aytilgan. *"Uning ko'zi hali ochilmagan, biror narsaga to'ymaydi."* "Yuragi sovuq" — rahmsizlik, shafqatsizlikni yumshatish; Shaxsning qo'li qattiq, ko'ngli tosh bo'lishi to'g'ridan-to'g'ri aytilmay, "yuragi sovuq" iborasi bilan yumshatiladi. Ma'nosi: shafqatsizlik evfemik shaklda beriladi. *"Uning yuragi sovuq, yetim-yesirning holidan bexabar edi."* "Ko'ngli buzuq" — axloqiy nuqsonlarga bilvosita ishora; Asardagi ayrim salbiy qahramonlarning ahloqsiz xatti-harakatlari bevosita aytilmay, "ko'ngli buzuq", "yo'li to'g'ri emas" kabi iboralar orqali ifodalanadi. Ma'nosi: axloqiy tubanlikni evfemistik tarzda atash. *"U odamning ko'ngli biroz buzuqroq, har ishda o'z manfaatini ko'zlaydi."* "Ko'zi qizarib qolgan" — g'azab, adovat, yovuz niyatni yumshatish; Shaxsning ichidagi nafrat yoki zarar qilish istagini bevosita "yovuz", "yaramas" demay, "ko'zi qizarib qolgan" deb tasvirlash yumshoqroq, obrazli ifodadir. Ma'nosi: yomon niyatni bilvosita ko'rsatadi. *"Ko'zi qizarib qolganidan hamma ehtiyot bo'lard."* [1].

4. Oila so'zlashuviga xos evfemizmlar: "Uy tomonga qarab qo'ying" "uyga boring", "uyga qayting"; Oila a'zolari suhbatda bir-biriga bevosita buyruq tarzida aytmay, yumshoqroq ibora qo'llaydi. "Ko'nglingiz joyiga tushsin", "ovunib oling", "yig'lamang"; Uy ichidagi yupatish jarayonida qo'llanadi. "Uyalib qoldim" — "noqulay bo'ldim", "xafa bo'ldim" emas, yumshoq shakl; Oila suhbatida to'g'ridan-to'g'ri e'tiroz bildirmasdan, muloyim tarzda "uyalib qoldim" deyiladi. "Hovliga chiqib keling" — "ketib turing", "joy bering"ni yumshatish; Uy ichidagi nozik vaziyatlarda kimnidir biroz chetga chiqarish zarur bo'lsa, to'g'ridan-to'g'ri "chiq" deyilmaydi. *"Yaxshi odamning bolasi ekansiz"* tanqidni yumshatuvchi maqtov-eufemizm; Oila a'zolari kimnidir koyishdan oldin yoki koyishni yumshatish uchun bunday ibora ishlatadi. *"Kattalar gapiga qo'shilmay turing"* — "jim o'tiring"ning yumshoq variant; Oilaviy tarbiya jarayonida to'g'ri yo'l-yo'riq berish uchun qo'llanadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Oybekning "Qutlug' qon" romanida evfemizmlar badiiy tilning muhim qatlamlaridan biri sifatida nafaqat obrazlar psixologiyasini yoritishda, balki asarning umumiy uslubiy ohangini shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. Adib xalqning tabiiy so'zlashuv madaniyatiga, milliy tafakkuriga va nutq estetikasi talablariga tayanib, evfemik vositalardan mohirlik bilan foydalanadi[5]. Bu esa roman tilini jonli, tabiiy va ta'sirchan qiladi. Asarda evfemizmlar turli mavzuviy guruhlarda namoyon bo'lib, ular shaxsni hurmat bilan tilga olish, jismoniy holatni yumshoq bayon qilish, ma'naviy nuqsonlarni bilvosita ifodalash va oilaviy muomala madaniyatiga xos mulozamatni ta'kidlash kabi vazifalarni bajaradi. Evfemik ifodalar yordamida yozuvchi qahramonlarning fe'l-atvori, ichki kechinmalari va jamiyatdagi mavqeini yanada nozik va badiiy ko'rinishda tasvirlaydi. Ayniqsa, xalqona iboralar, mahalliy nutq unsurlari, yumshoq ma'nolar va bilvosita kinoyalar obrazlarning tabiiyligini kuchaytiradi. Shu bilan birga, evfemizmlar roman poetikasining muhim tarkibiga aylanib, Oybekning til mahorati, xalq ruhiyatini his qilishi va milliy badiiy tafakkurga tayanishi natijasida o'ziga xos estetik qiymat kasb etadi. Demak, "Qutlug' qon" romanidagi evfemizmlar – bu oddiy til hodisasi emas, balki asarning mazmunini boyituvchi, obrazlar dunyosini chuqurlashtiruvchi hamda milliy badiiy tafakkurni yorqin ifodalovchi muhim stilistik vositalardir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Oybek. Qutlug' qon. — Toshkent: "Zukko kitobxon", 2021.
2. Karimov, Sh. O'zbek tilida evfemizmlar tizimi. — Toshkent: Fan, 2004.
3. Qodirov, N. Badiiy til va uslubiyat asoslari. — Toshkent: Universitet, 2010.
4. Rasulov, A. Til madaniyati va nutq estetikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 1998.
5. To'xtasinov, M. Adabiy matn lingvopoetikasi. — Samarqand, 2015.
6. Yo'ldoshev, A. O'zbek adabiyotida badiiy tasvir vositalari. — Toshkent, 2001.